सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

महाराष्ट्र मानव विकास मिशन

प्रत्येक नागरिकास सन्माननीय, स्वाभिमानी, स्वयंनिर्भर आणि समाधानी जिवन जगता येणे म्हणजेच खरा

मानव विकास

लोक सहभागातून मानव विकास

पत्ता : पहिला मजला, विकास भवन, बाबा पेट्रोल पंपाजवळ, अदालत रोड, औरंगाबाद.
फोन : (०२४०) २३५६११२, २३५६११३ ई-मेल : hdimission@yahoo.co.in

महाराष्ट्र मानव विकास मिशन

(शासन निर्णय क्र. ममावि/२००६/प्र.क्र.२०/का-१४१३, दि. २९ जून २००६)

मानव विकास म्हणजे काय ?

प्रत्येक नागरिकास सन्मानपूर्वक, निरोगी, स्वाभिमानी, समाधानी आणि स्वयंनिर्भर जिवन जगता येणे म्हणजे मानव विकास होय. आर्थिक विकासा सोबतच सामाजिक आणि शैक्षणिक विकास झाल्याशिवाय कोणत्याही व्यक्तीस सन्मानाचे आणि स्वाभिमानी जिवन जगता येऊ शकत नाही.

मानव विकास कार्यक्रमाचे स्वरूप :

मानव विकास कार्यक्रमात खालील बाबी समाविष्ट आहेत.

- दरडोई उत्पन्नात वाढ.
- एकूण प्रौढ साक्षरतेच्या प्रमाणात वाढ.
- ६ ते १४ वयोगटातील सर्व मुला मुलींना ८ वी पावेतो दर्जेदार शिक्षण.
- बाल मृत्यू दरात उल्लेखनिय घट.
- श्रेणी १ ते श्रेणी ४ मधील कुपोषित बालकांचे प्रमाणात उल्लेखनिय घट.
- संस्थात्मक प्रसुतिचे प्रमाणात वाढ.
- बाल विवाह प्रथेचे पूर्णत: निर्मूलन.
- कुटूंब कल्याण कार्यक्रमांची प्रभावी अंमलबजावणी.

मानव विकास कार्यक्रमाची व्याप्ती :

❊ कार्यक्रमात समाविष्ट जिल्हे व तालुके ❊

१)	जालना	-	१) मंठा २) घनसावंगी
२)	परभणी	-	३) पालम ४) जिंतूर
३)	हिंगोली	-	५) सेनगाव
४)	नांदेड	-	६) भोकर ७) हिमायतनगर
५)	उस्मानाबाद	-	८) उस्मानाबाद ९) कळंब १०) वाशी ११) भूम १२) तुळजापुर
६)	यवतमाळ	-	१३) झरी जामणी १४) घाटंजी
७)	चंद्रपुर	-	१५) राजूरा १६) जिवती
८)	गडचिरोली	-	१७) कुरखेडा १८) धानोरा
९)	बुलढाणा	-	१९) संग्रामपुर २०) जळगाव जामोद
१०)	वाशिम	-	२१) मानोरा २२) मंगरूळपीर
११)	धुळे	-	२३) साक्री २४) शिरपूर
१२)	नंदुरबार	-	२५) अक्कलकुवा

कार्यक्रम नियोजन, आखणी आणि अंमलबजावणी यंत्रणा :

• राज्यस्तर	:	राज्यस्तरीय मानव विकास नियामक मंडळ
	:	महाराष्ट्र मानव विकास मिशन (मुख्यालय - औरंगाबाद)
• जिल्हास्तर	:	जिल्हा मानव विकास समिती, अध्यक्ष - जिल्हाचे जिल्हाधिकारी
• पंचायत (तालुका स्तर)	:	तालुका मानव विकास समिती, अध्यक्ष - जिल्हाचे तहसिलदार
• ग्रामस्तर	:	ग्राम मानव विकास समिती, अध्यक्ष - ग्रामपंचायतीचे सरपंच

मानव विकास कार्यक्रमांतर्गत राबविले जाणारे काही महत्त्वाचे उपक्रम
दरडोई उत्पन्नात वाढ :

कृषि उत्पादकतेत वाढ :

- अधिकची सिंचन क्षमता निर्माण करणे.
- उपलब्ध सिंचन क्षमतेचा १०० टक्के वापर करणे.
- पाणी वापरात बचत करणे.
- पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम राबविणे.
- हलक्या जमिनीत मोठ्या प्रमाणावर शेत तळे बांधणे.
- विहिरींचे पुनर्भरण करणे.
- पिक विमा योजना राबविणे.
- शेतकरी अपघात विमा योजना राबविणे.
- सेंद्रीय, जैविक आणि हिरवळीचे खतांचा वापर करणे.
- माती तपासणी कार्यक्रम राबविणे.
- एकात्मिक किड नियंत्रण कार्यक्रम राबविणे.
- बियाण्यांमध्ये बदल करणे.
- फलोद्यान कार्यक्रम राबविणे.
- कृषि उत्पादन साठवणूक व्यवस्था निर्माण करणे.

कृषिशी निगडित पुरक व्यवसाय :

- दुग्ध उत्पादन व्यवसाय सुरू करणे.
- कुक्कुट पालन व्यवसाय सुरू करणे.
- शेळी-मेंढी पालन व्यवसायास चालना देणे.
- रेशीम उद्योगास प्रोत्साहन देणे.
- कृषि उत्पादन प्रक्रिया उद्योग सुरू करणे.
- बचत गट - स्वयं सहाय्यता गट स्थापन करून त्यांचे मार्फत लघु उद्योग सुरू करणे, उत्पादित मालाकरिता बाजारपेठ निर्माण करणे, ब्रँडनेम तयार करणे.

आरोग्य :

- अर्भक मृत्यु आणि बाल मृत्यूचे प्रमाण कमी करणे (सरासरी वयोमानात वाढ करणे)
- किशोर वयीन मुलींना शरीर रचना, आरोग्य आणि जिवन विषयक कौशल्याचे प्रशिक्षण देणे.
- ॲनेमिक असलेल्या किशोरवयीन मुलींना विशेष आहार आणि औषधोपचाराची व्यवस्था करणे.
- बाल विवाह प्रथा निर्मूलन करणे.
- लग्न झालेल्या जोडप्यांना आरोग्य, कुटुंब कल्याण आणि आहार विषयक प्रशिक्षण देणे.
- गर्भवती महिलांची नोंदणी करणे, त्यांची आरोग्य तपासणी करणे.
- गर्भवती महिलांना लोहयुक्त आणि कॅल्शियमच्या गोळ्या देणे आणि डबल फॉर्टिफाईड सॉल्ट पुरविणे.
- गरजेनुसार जीवनसत्व ''अ'' आणि जंत नाशक औषधांचा पुरवठा आणि वापर करणे.
- गर्भवती महिलांकरिता विशेष विमा योजना राबविणे.
- ''आशा''ची नियुक्ती करून ती कार्यरत करणे.
- संस्थात्मक प्रसुतिच्या प्रमाणात वाढ करणे.
- गर्भवती महिलांकरिता जननी सुरक्षा योजना ग्रामीण भागातील सर्व कुटुंबाकरिता राबविणे.
- दार्यांना प्रशिक्षण देवून त्यांना आवश्यक साहित्यांचा पुरवठा करणे.
- **IMNCI** कार्यक्रम राबविणे.
- प्राथमिक आरोग्य केंद्र आणि उपकेंद्रामध्ये सर्व प्रकारच्या सुविधा निर्माण करणे आणि आवश्यक वैद्यकिय साहित्य पुरविणे.
- वैद्यकीय अधिकारी आणि ए.एन.एम. यांना प्रसुति विषयक प्रशिक्षण देणे.

- आदिवासी / दुर्गम भागात गरजेनुसार फिरत्या दवाखान्याची व्यवस्था करणे.
- स्वच्छ पिण्याचे पाण्याची व्यवस्था करणे.
- निर्मल ग्राम कार्यक्रम राबविणे.
- राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियानातील कार्यक्रमांची अंमलबजावणी करणे.
- आरोग्य कर्मचाऱ्यांचे उत्तेजनार्थ ''सर्वोत्कृष्ट प्रा.आ.केंद्र आणि उपकेंद्र प्रोत्साहनपर बक्षिस योजना'' राबविणे.

पोषण - आहार :

- ० ते ६ वयोगटातील सर्व बालकांची नोंदणी करणे.
- ० ते ६ वर्ष वयोगटातील सर्व बालकांचे दर महिन्यास वजन घेणे.
- ० ते ६ वर्ष वयोगटातील सर्व बालकांची तीन महिन्यातुन एकदा आरोग्य तपासणी करणे.
- श्रेणी ३ व श्रेणी ४ आणि Growth Faultring / Growth Declining बालकांची मासिक आरोग्य तपासणी व तीन महिन्यातुन एकदा बालरोग तज्ज्ञाकडून आरोग्य तपासणी करणे.
- ० ते ३ वर्ष वयोगटातील बालकांना पुरक आहार देण्यासंबंधात विशेष व्यवस्था करणे.
- आंगणवाडीकरिता स्वतंत्र इमारत बांधणे.
- आंगणवाडी इमारतींची दूरूस्ती करणे.
- आंगणवाडीकरिता साहित्यांचा / खेळण्यांचा पुरवठा करणे.
- श्रेणी १ ते श्रेणी ४ मधील कुपोषित बालकांचे प्रमाणात उल्लेखनिय घट करणे.
- दुर्धर आजाराने पिडित कुपोषित बालकांना विशेष औषधोपचारांची व्यवस्था करणे.
- सर्वोत्कृष्ट ''आंगणवाडी प्रोत्साहनपर बक्षिस योजना'' राबविणे.

शिक्षण :

- प्रौढ साक्षरता कार्यक्रम राबविणे आणि कृतिशिल (Functional) साक्षरतेचे प्रमाणात ९० टक्के पावेतो वाढ करणे.
- शाळाबाह्य मुलांचे सर्व्हेक्षण करून त्यांची नोंदणी करणे.
- शाळाबाह्य मुलांना शिक्षणाचे मुख्य प्रवाहात आणणे व त्याकरिता खालील उपक्रम राबविणे.
  - पाळणा घर सुरू करणे.
  - निवासी शाळा सुरू करणे.
  - सेतू शाळा सुरू करणे.
  - फिरती शाळा सुरू करणे.
  - निवास ते शाळा या दरम्यान वाहतुक व्यवस्था निर्माण करणे.
- शाळांमध्ये शैक्षणिक सुविधा निर्माण करणे.
- शाळांमध्ये पिण्याचे पाण्याची आणि स्वच्छता गृहांची व्यवस्था करणे.
- शाळांमध्ये शिक्षणाचा दर्जा उंचावणे आणि त्याकरिता विशेष उपक्रम राबविणे.
- शाळेत आणि परिसरात पोषक शैक्षणिक वातावरण निर्माण करणे.
- शिक्षकांचे उत्तेजनार्थ ''सर्वोत्कृष्ट शाळा प्रोत्साहनपर बक्षिस योजना'' राबविणे.
- प्रत्येक शाळेत किचन शेडचे बांधकाम करणे.
- सर्व शिक्षा अभियानात समाविष्ट इतर सर्व प्रकारचे उपक्रम / कार्यक्रम राबविणे.
- बालकामगार प्रथा निर्मूलन करणे आणि बालकामगारांचे शैक्षणिक पुनर्वसन करणे.

सत्यमेव जयते

मानव विकास अहवाल

जालना

महाराष्ट्र

मानव विकास संकल्पना

जीवनाकरिता आवश्यक मुलभूत गरजांचा विचार करता यापुर्वी रोटी कपडा व मकान या तीन गोष्टींच्या भोवती जग भिरतांना दिसत होते. परंतु सुसंस्कृंत जगाच्या दृष्ट्रीने ही संकल्पना दुर करून शिक्षण आरोग्य व उपजिवीकेचे साधन या तीन पैलुंना महत्व दिले आहे. राष्ट्राकरिता शालेय शिक्षण, आरोग्य सेवा, जीवनमान, पोषन आहार व मिळकत यांची गोळा बेंरीज म्हणजे विकास प्रक्रिया होय. लोकांना मिळणा-या संधीचा परिघ मोठा करण्याची प्रक्रिया अशी मानची विकासाची व्याख्या करण्यात आली आहे.

<u>HUMAN DEVELOPMENT INDICATOR</u>

MHDM, Aurangabad

DISTRICT HUMAN DEVELOPMENT COMMITTEE, JALNA

INDICATORS FOR SELECTION OF TALUKA/CLUSTER OF VILLAGES FOR HDI MISSION

NO.	ITEM		WEIGHT	TALUKAS								
				[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]	[redacted]
	EDUCATION											
1	%AGE OF TOTAL LITERACY	NO.S		63.60	65.45	70.21	60.48	63.03	59.44	60.98	62.02	70.21
		INDICATOR	0.33	30.20	31.07	33.33	28.71	29.92	28.22	28.95	29.44	
2	%AGE OF DROP OUT(FEMALE)	NO.S		36.53	31.00	29.23	41.47	41.30	43.62	18.38	51.57	
		100-N		63.47	69.00	70.77	58.53	58.70	56.38	81.62	48.43	81.62
		INDICATOR	0.33	25.92	28.18	28.90	23.90	23.97	23.03	33.33	19.78	
3	%AGE OF FEMALE LITERACY	NO.S		46.77	48.96	57.45	42.45	47.36	43.66	45.97	45.77	57.45
		INDICATOR	0.33	27.14	28.41	33.33	24.63	27.48	25.33	26.67	26.56	
	EDUCATION TOTAL			83.25	87.66	95.57	77.25	81.38	76.58	88.96	75.78	
	HEALTH											
4	IMR	NO.S		44.00	31.00	45.00	50.00	39.00	57.00	69.00	42.00	
		1000-N		956.00	969.00	955.00	950.00	961.00	943.00	931.00	958.00	969.00
		INDICATOR	0.67	65.77	66.67	65.71	65.36	66.11	64.88	64.05	65.91	
5	%AGE OF MAL-NUTRICIAN	100-N		98.76	99.35	99.57	98.54	99.52	98.80	98.21	98.97	99.57
		INDICATOR	0.33	33.06	33.26	33.33	32.99	33.32	33.08	32.88	33.13	
	HEALTH TOTAL			98.84	99.93	99.04	98.35	99.43	97.96	96.93	99.04	
	PER CAPITA INCOME											
6	%AGE OF IRRIGATED LAND	NO.S		10.60	15.50	18.10	14.30	20.40	13.40	16.00	8.60	20.40
		INDICATOR	0.25	12.99	19.00	22.18	17.53	25.00	16.42	19.61	10.54	
7	%AGE OF LAND REVENUE	NO.S		2.84	2.23	1.88	2.70	2.61	2.66	2.95	2.00	2.95
		INDICATOR	0.25	24.07	18.90	15.93	22.88	22.12	22.54	25.00	16.95	
8	%AGE OF WORK FORCE	NO.S		46.40	49.81	38.27	48.02	46.19	47.88	43.19	45.91	49.81
		INDICATOR	0.25	23.29	25.00	19.21	24.10	23.18	24.03	21.68	23.04	
9	%AGE OF BPL FAMILIES	NO.S		33.10	24.10	27.20	22.20	28.00	35.00	37.80	21.80	
		100-N		66.90	75.90	72.80	77.80	72.00	65.00	62.20	78.20	78.20
		INDICATOR	0.25	21.39	24.27	23.27	24.87	23.02	20.78	19.89	25.00	
	PER CAPITA INCOME TOTAL			81.73	87.16	80.60	89.38	93.32	83.78	86.17	75.53	
	INDICATORS											
	EDUCATION	INDICATOR	0.33	27.75	29.22	31.86	25.75	27.13	25.53	29.65	25.26	
	HEALTH	INDICATOR	0.33	32.95	33.31	33.01	32.78	33.14	32.65	32.31	33.01	
	PER CAPITA INCOME	INDICATOR	0.33	27.24	29.05	26.87	29.79	31.11	27.93	28.72	25.18	
	FINAL INDICATOR			87.94	91.58	91.74	88.33	91.37	86.10	90.69	83.45	

H.D.I. Final Indicator
(Education + Health + Per Capita Income)

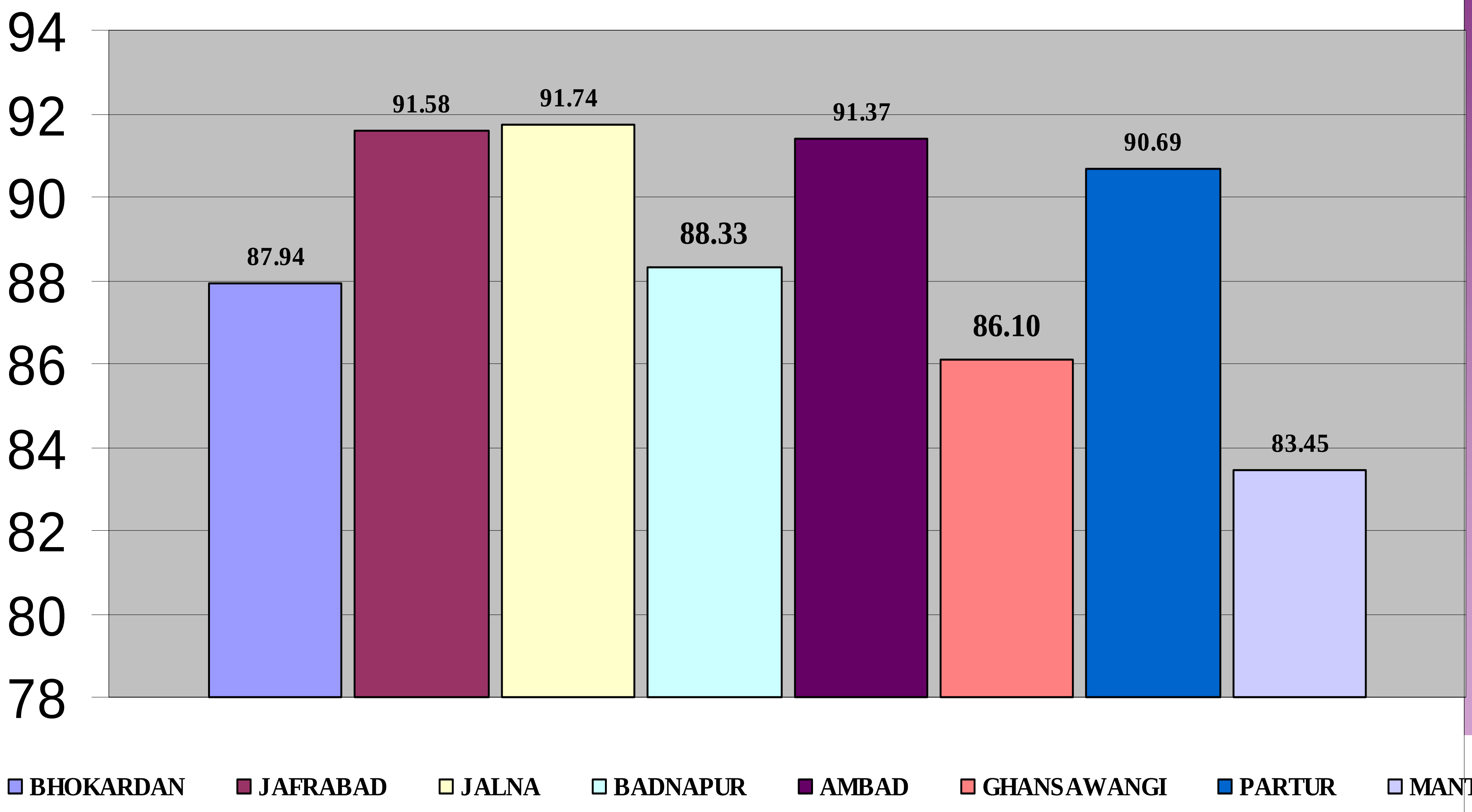

Total Literacy

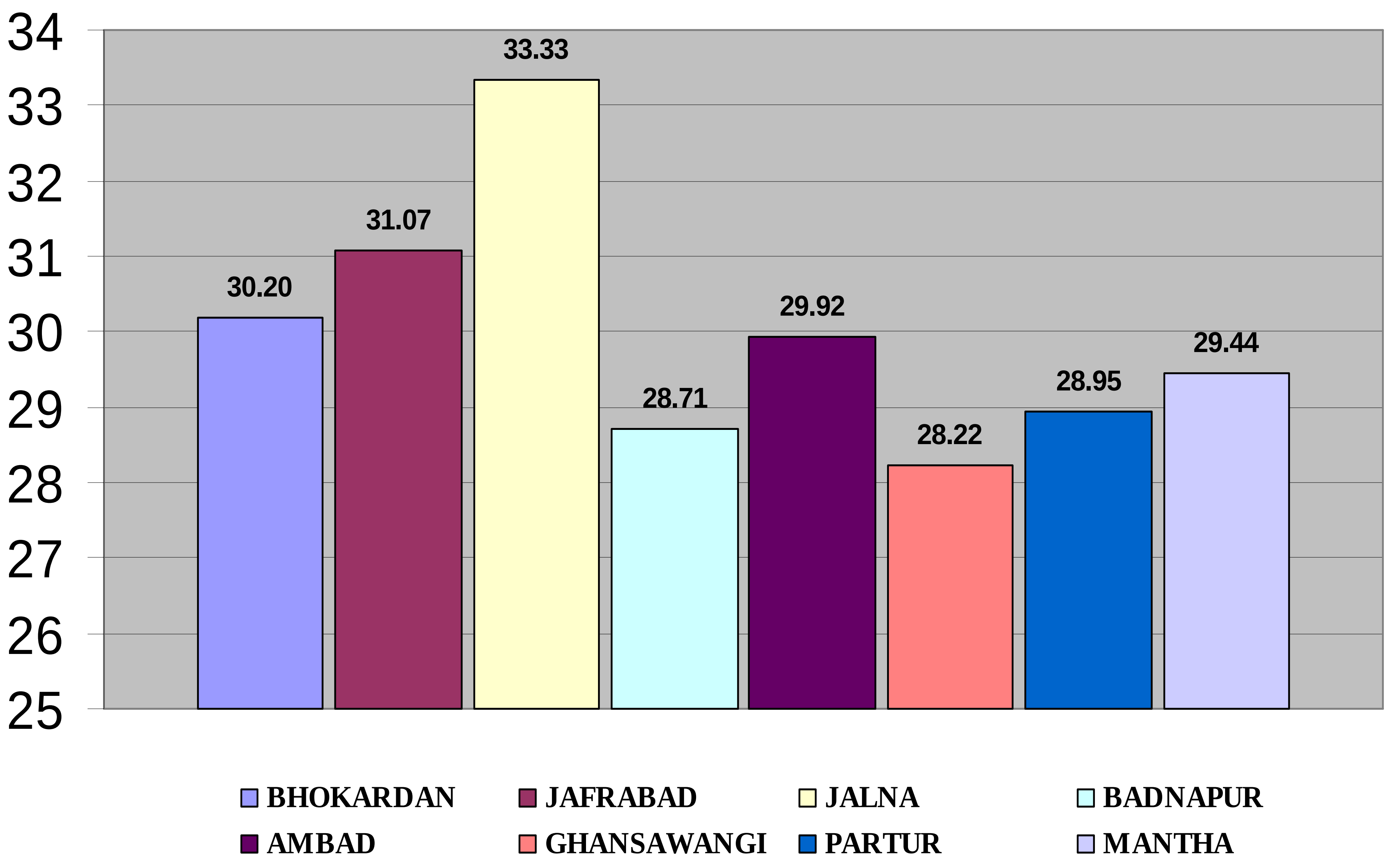

Mantha Percentage Total Literacy

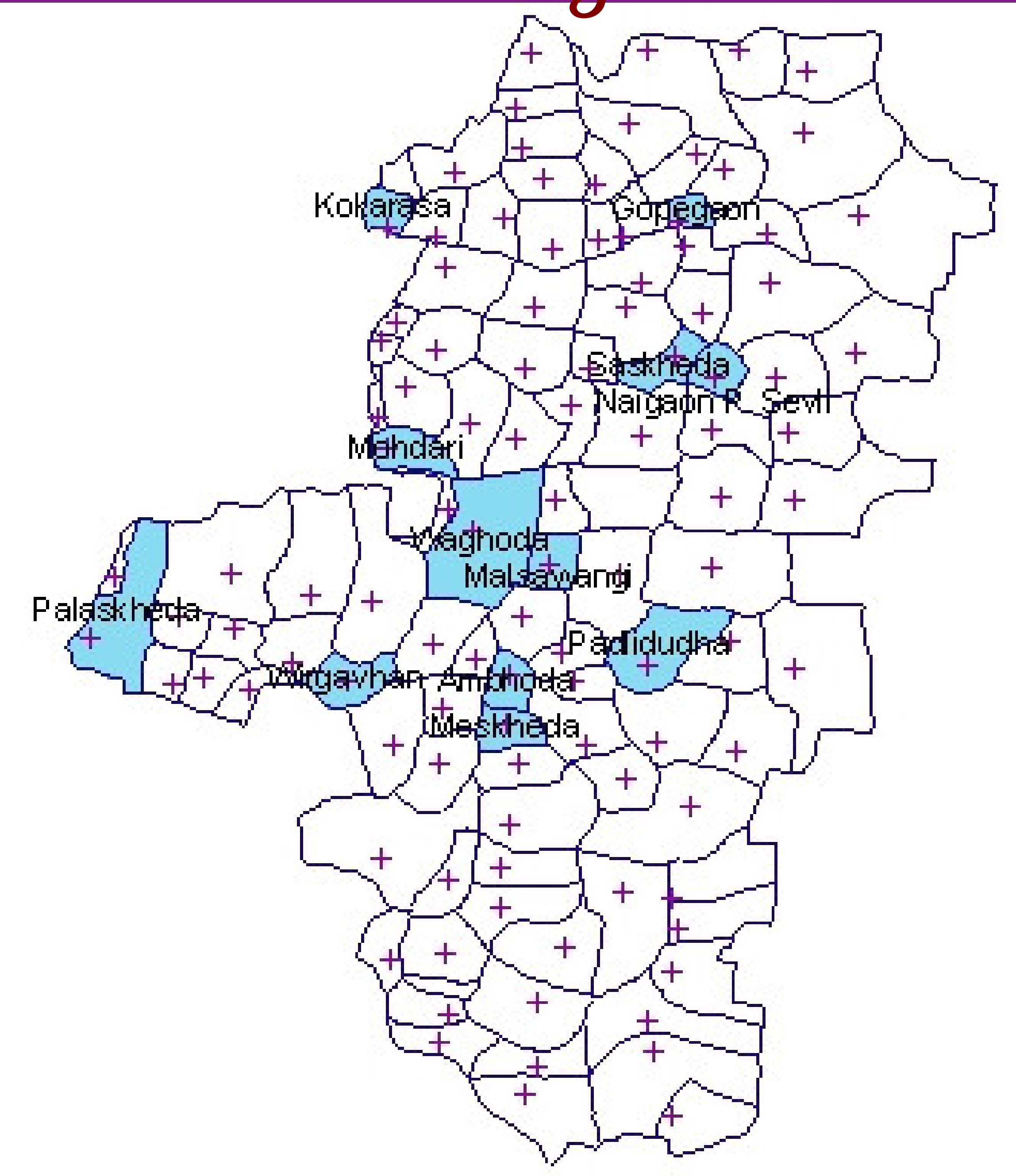

Ghansavangi Percentage Total Literacy

Drop Out Rate of Females
(Class I to VII)

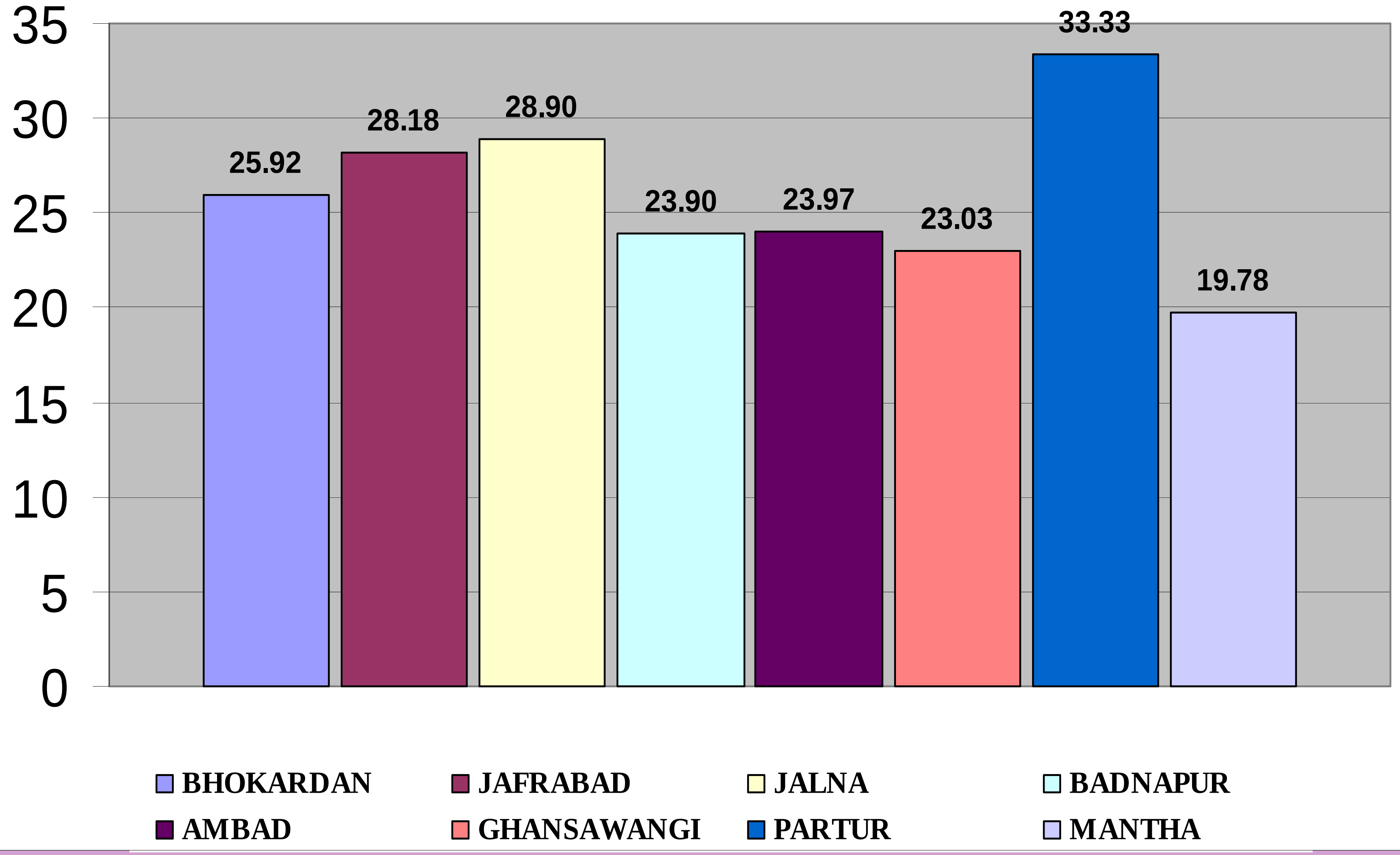

Female Literacy

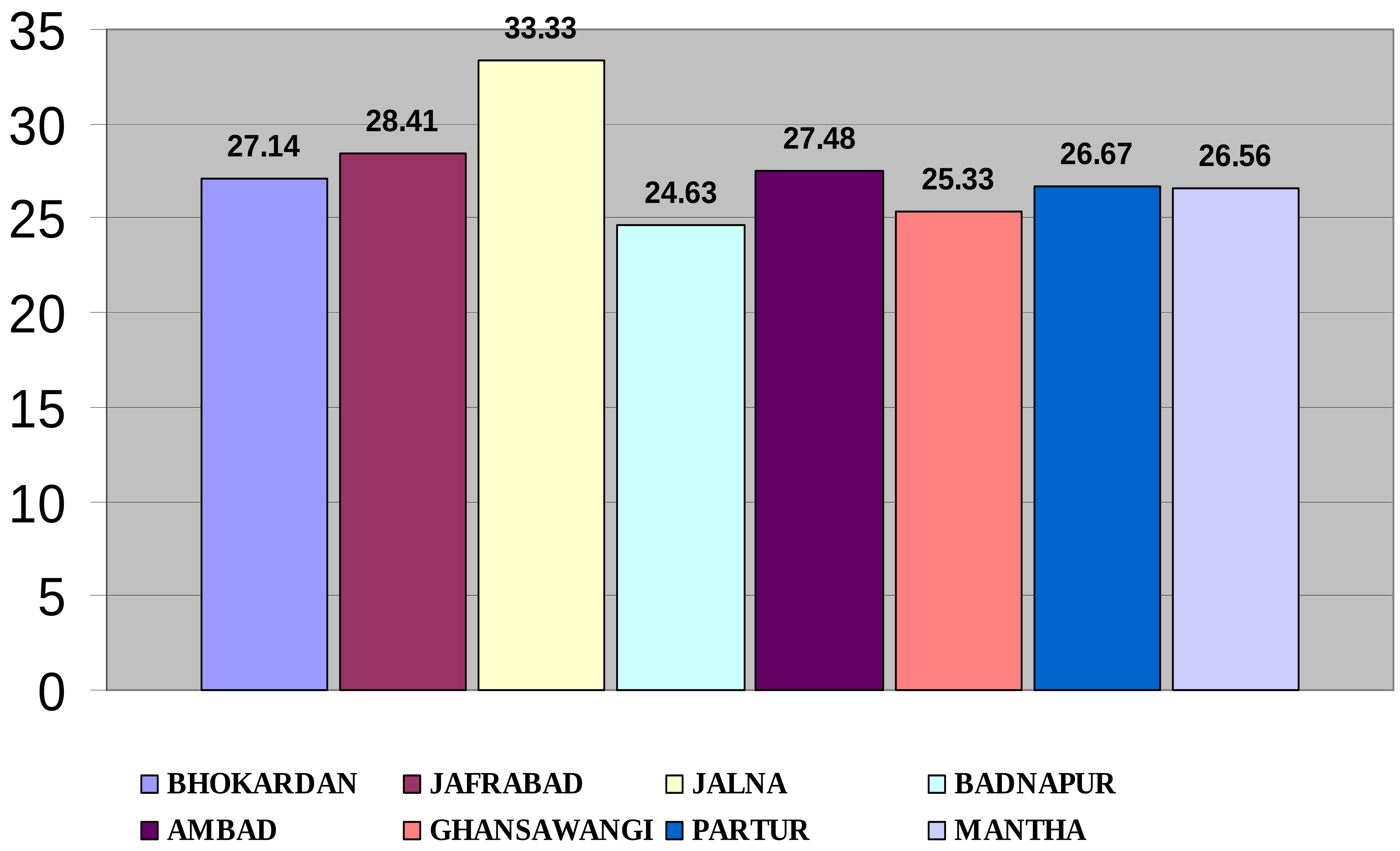

Mantha Percentage Female Literacy

Ghansavangi Percentage Female Literacy

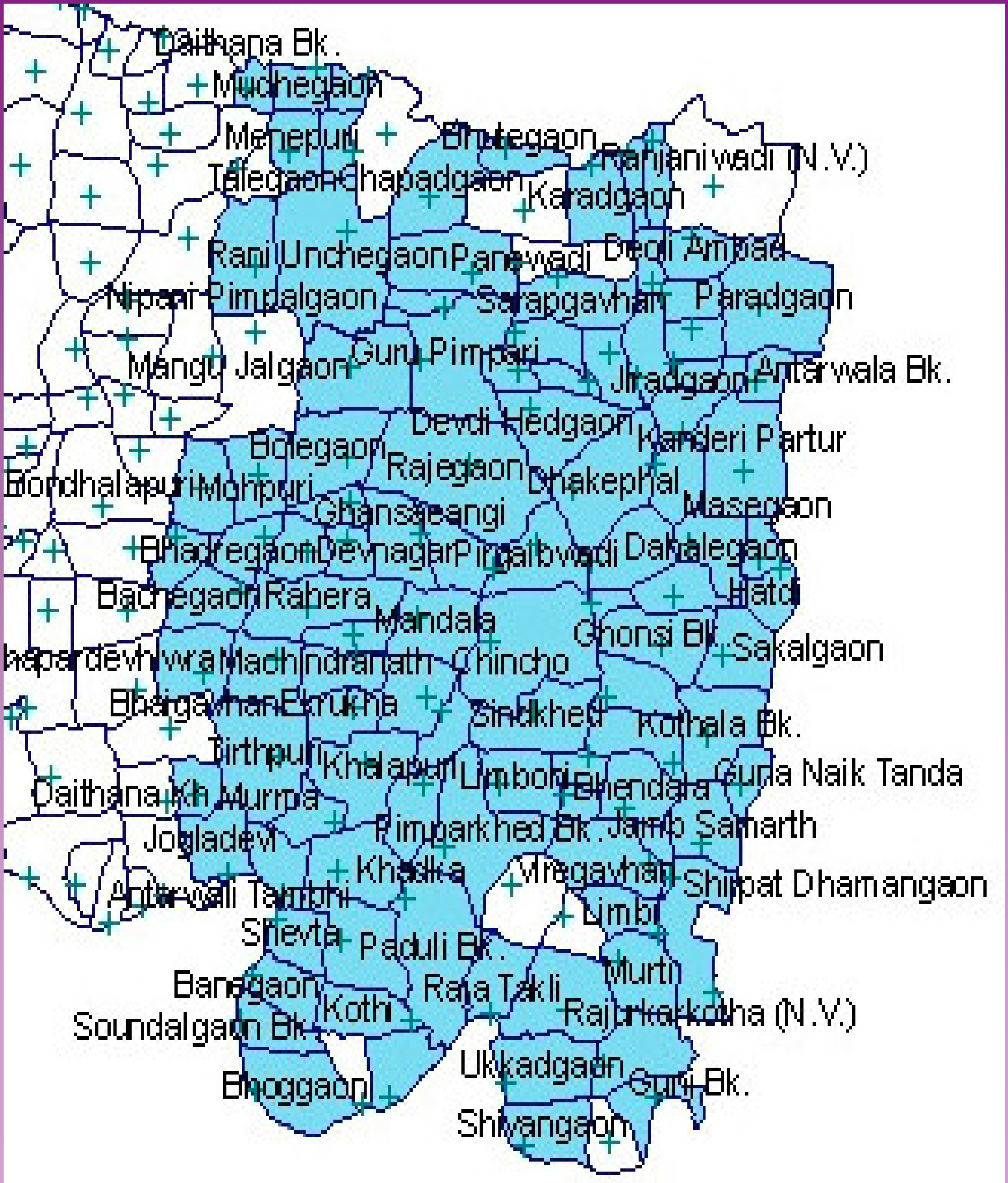

IMR

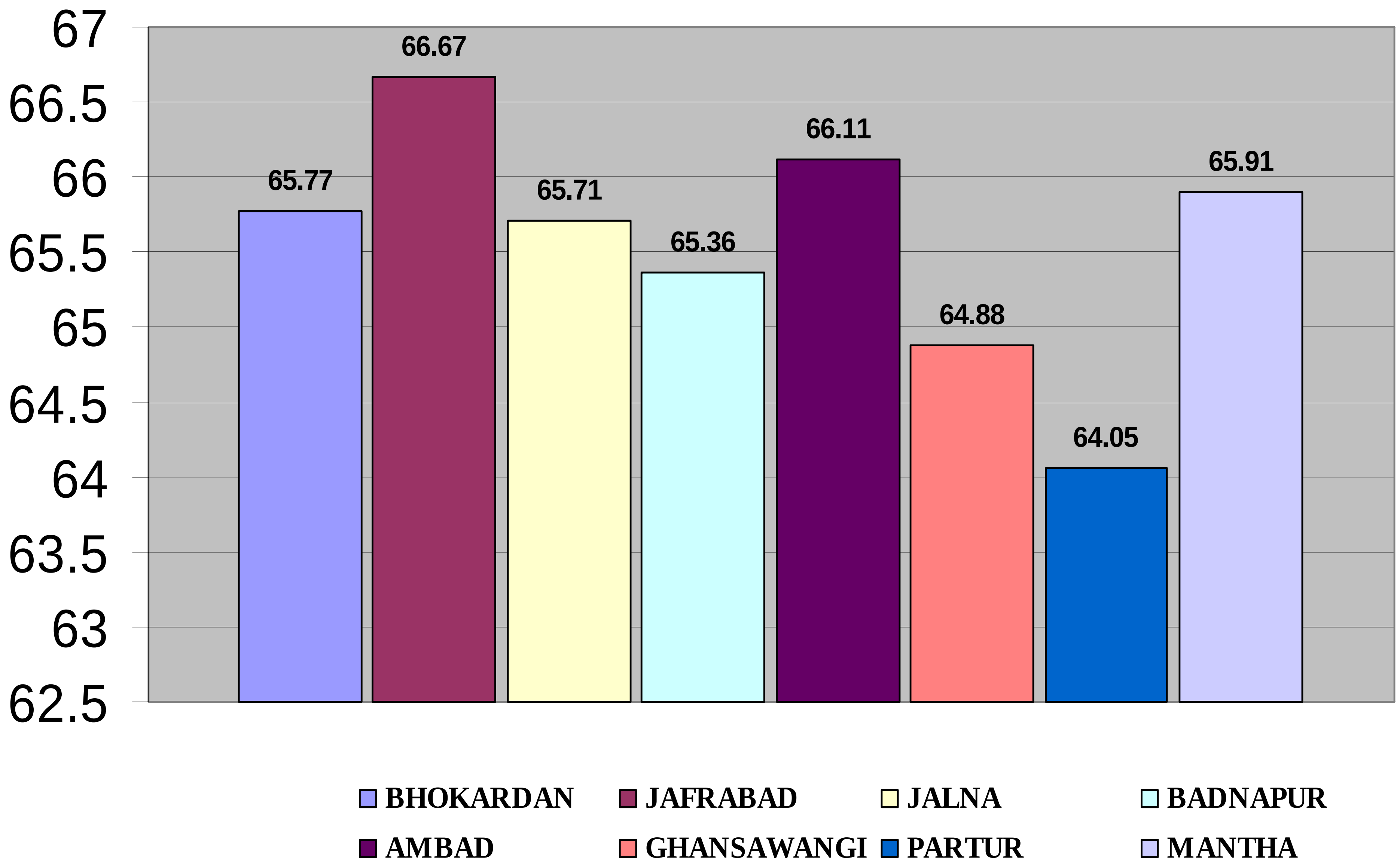
67
66.5
66
65.5
65
64.5
64
63.5
63
62.5
65.77
66.67
65.71
65.36
66.11
64.88
64.05
65.91
BHOKARDAN
JAFRABAD
JALNA
BADNAPUR
AMBAD
GHANSAWANGI
PARTUR
MANTHA

Malnutrician

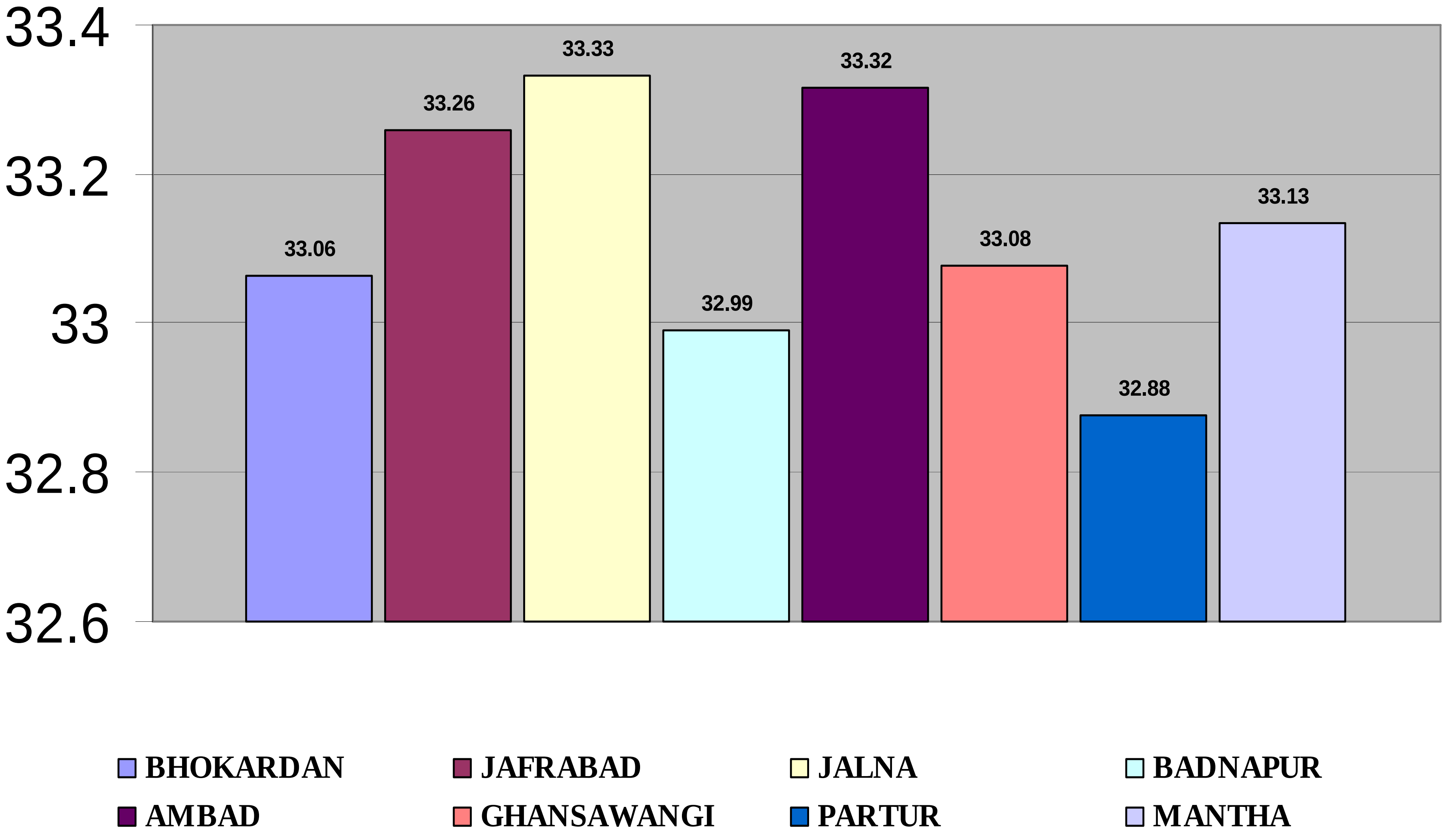

Land Revenue

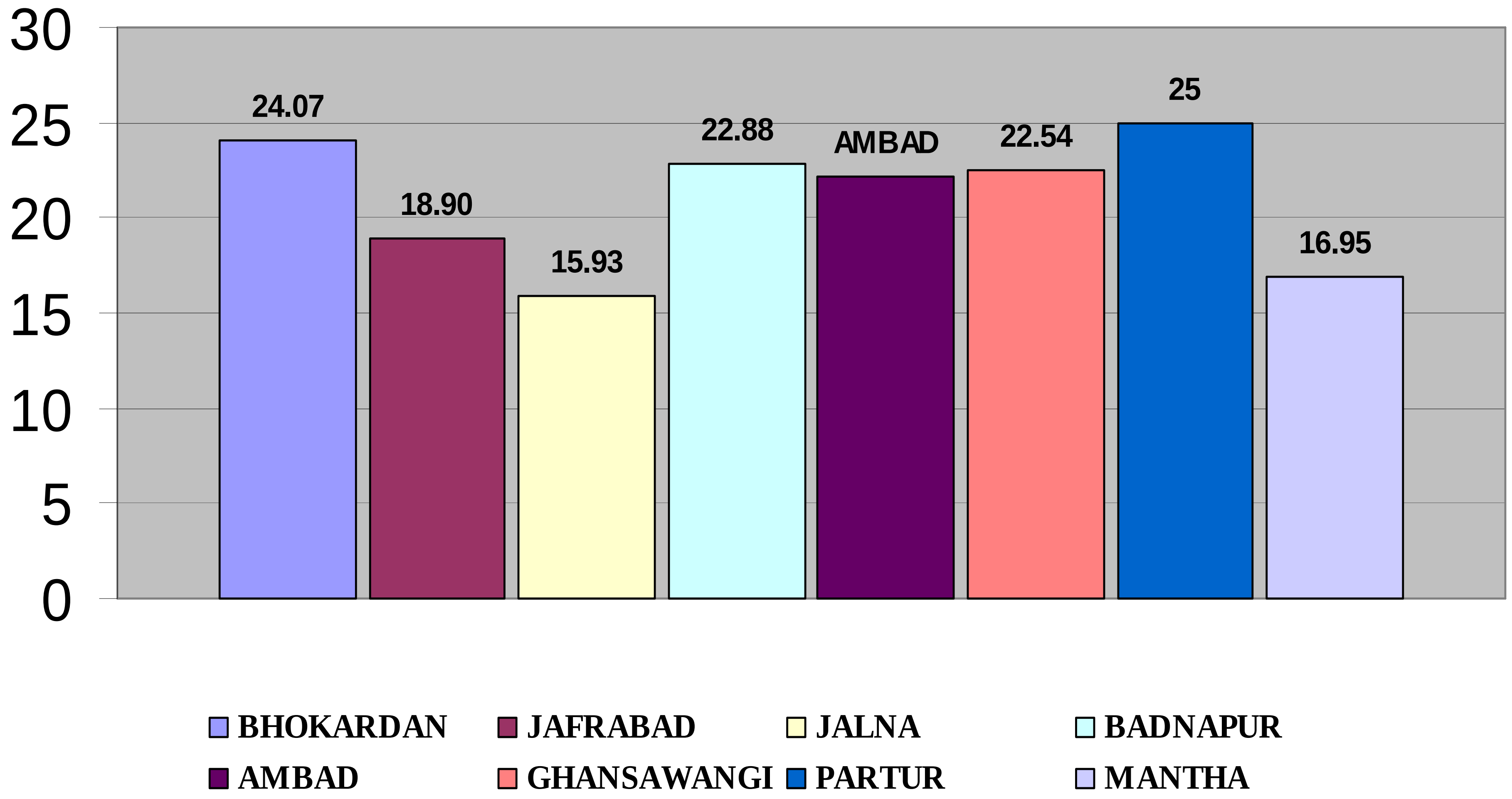

BPL Families

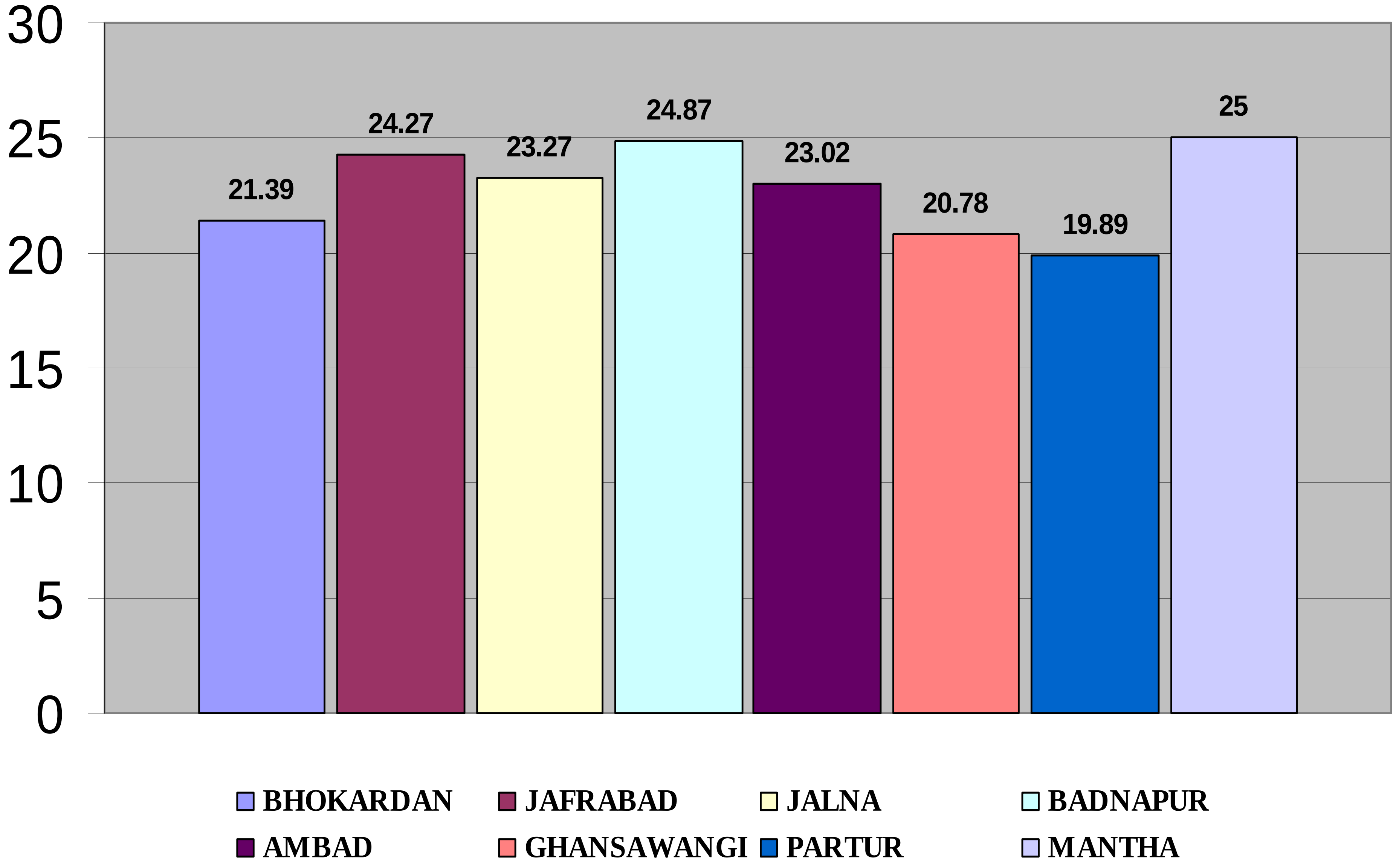

Work Force

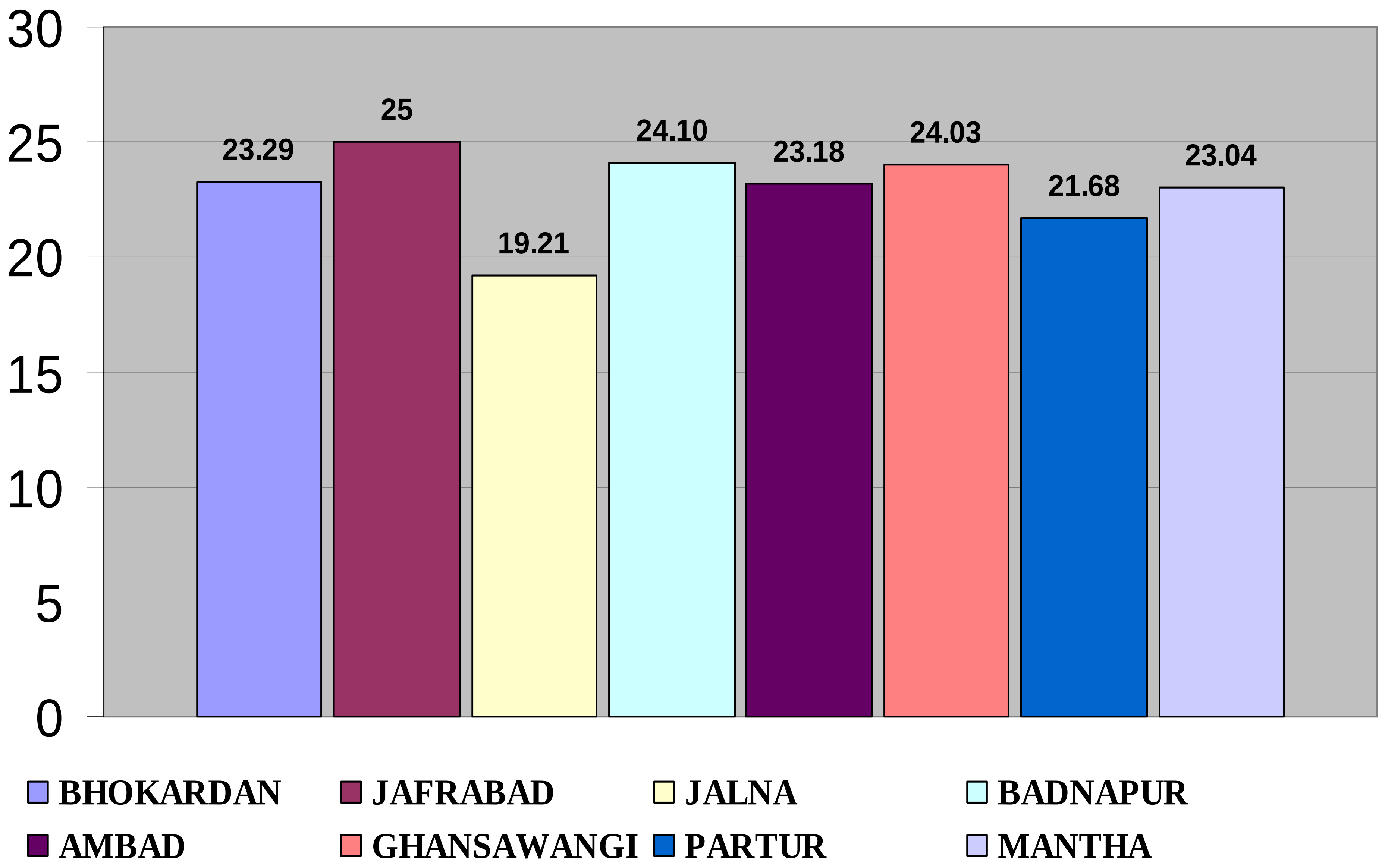

30
25
20
15
10
5
0
23.29
25
19.21
24.10
23.18
24.03
21.68
23.04
BHOKARDAN
JAFRABAD
JALNA
BADNAPUR
AMBAD
GHANSAWANGI
PARTUR
MANTHA

Mantha Percentage Work Force

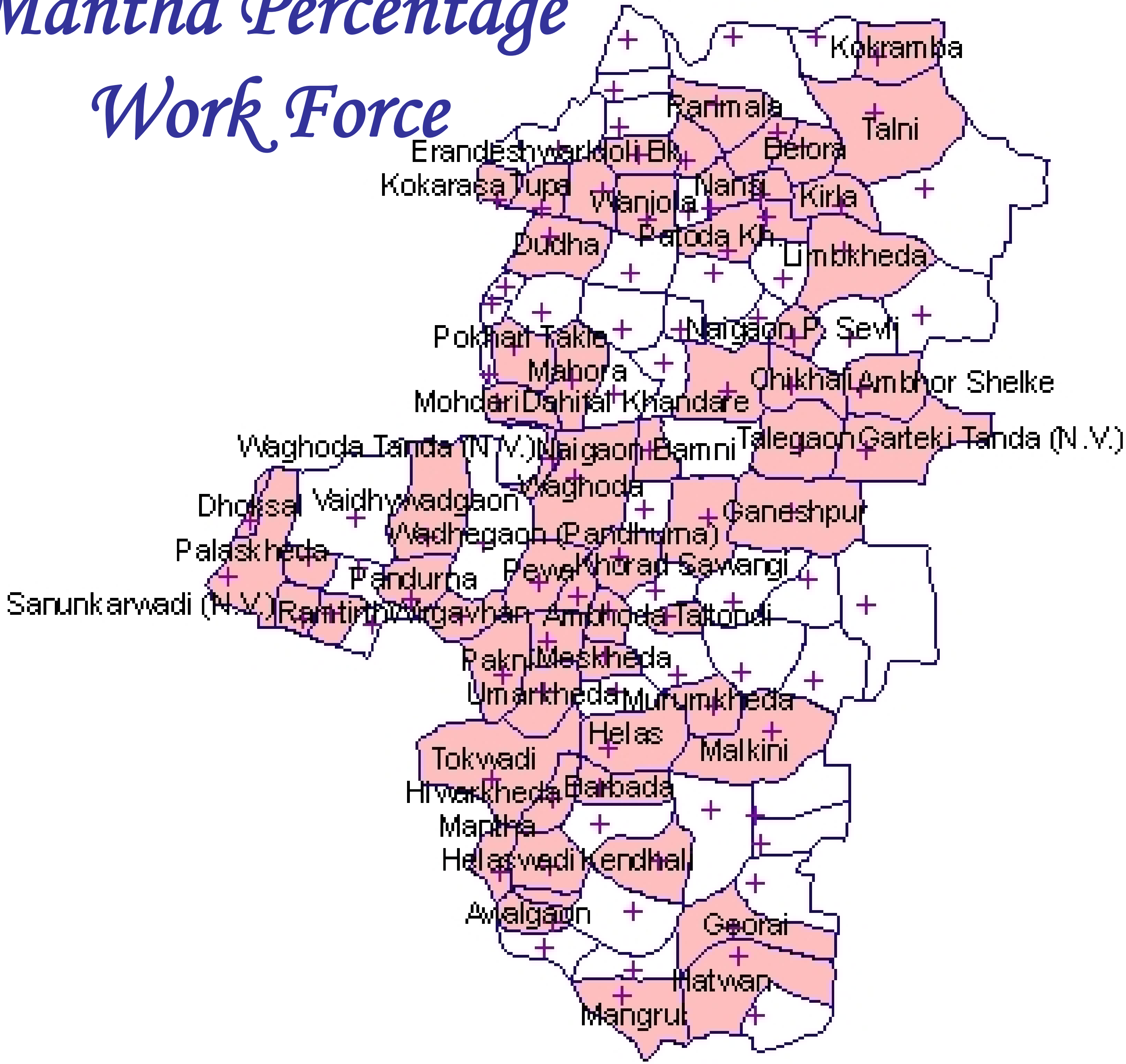

Ghansavangi Percentage Work Force

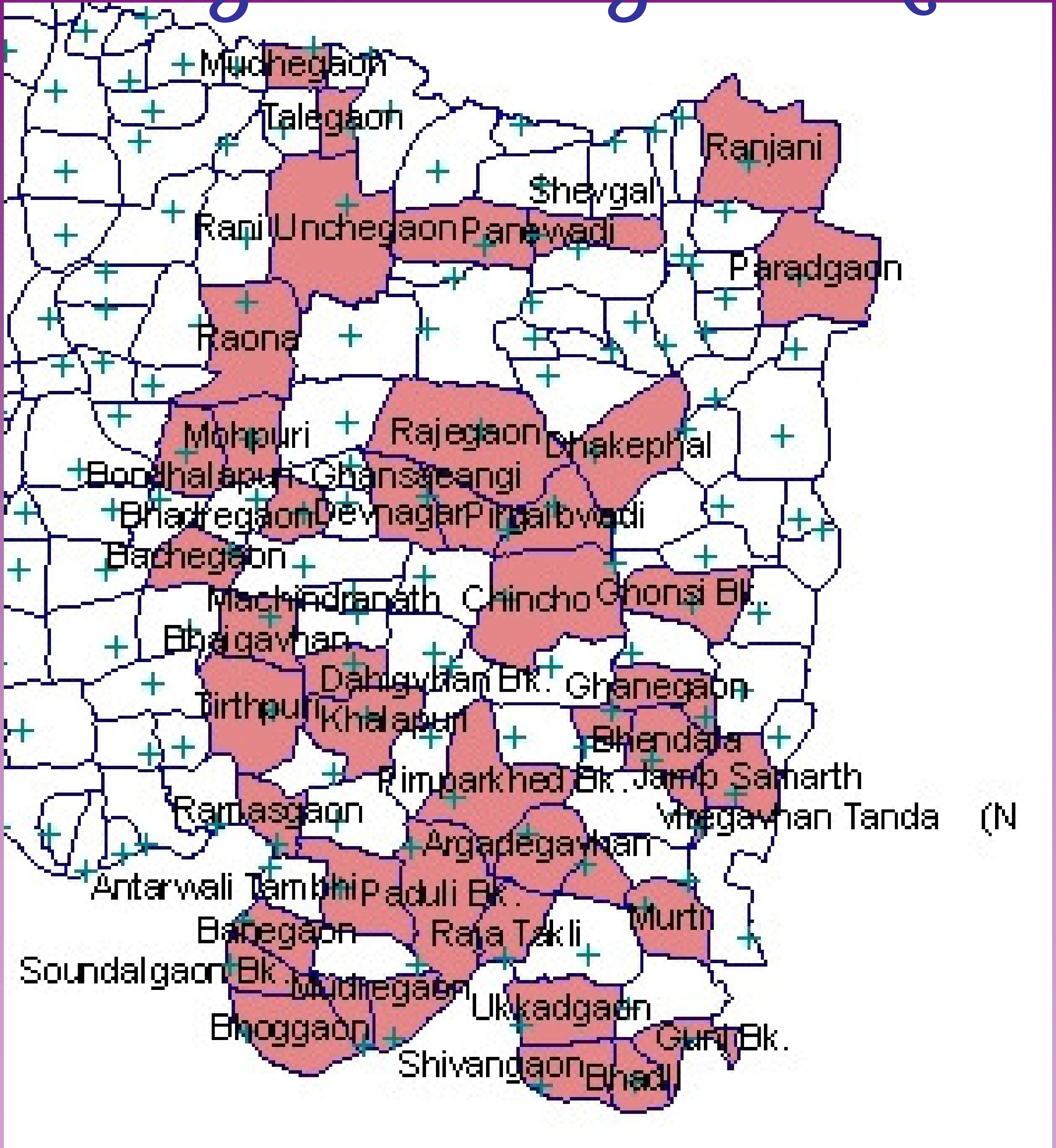
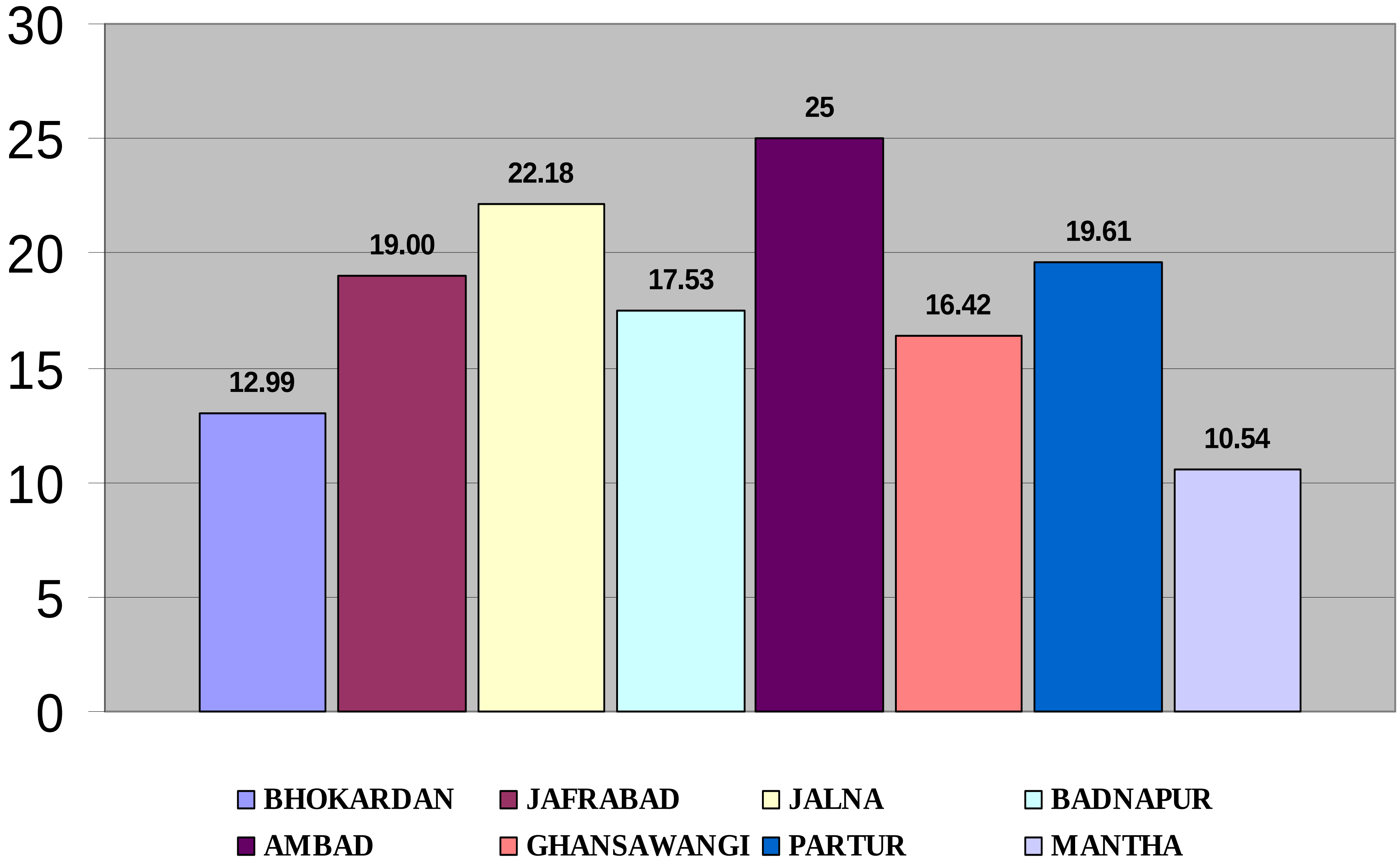
Irrigated Land